

Zavod za oralnu kirurgiju
 Stomatološkog fakulteta, Zagreb
 predstojnik Zavoda prof. dr sci. dr I. Miše

Pojam i značenje odontoma

G. KNEŽEVIĆ

UVOD

Područje usne šupljine specifičan je dio čovječjeg tijela, osobito zbog činjenice što epitel usne šupljine ima specifičnu sposobnost da stvara zube. U tom zbivanju, koje počinje umnažanjem određenih stanica bazalnog sloja epitela usne šupljine, a nastavlja se diferencijacijom stanica tog epitela i stvaranjem novih vrsti stanica, tkiva i, naposljetku, zuba, otvara se mogućnost razvoja cijelog niza tvorbi neoplastičkog karaktera, koje se mogu razviti u bilo kojem trenutku razvoja zuba, iz normalnog, heterotopnog, ili prekobrojnog zubnog zametka kao i iz jednog ili više zubnih tkiva ili njihovih ostataka, a nazivamo ih zajedničkim imenom odontogeni tumori.

Među njima posebno poglavlje čine odontomi, koji su u povijesti bili različito tumačeni, bez obzira na to što jedino oni imaju jasne kliničko morfološke, histološke pa prema tomu i histogenetske karakteristike. Riječ je, naime, o tomu da je pojam odontoma u prošlosti mijenjao svoje značenje, zbog toga što su mu razni autori pristupali na različite načine i zato ga različito tumačili, a i zbog toga, što su nastajale nove spoznaje na tom području patologije usne šupljine.

Koliko god se pojam do danas iskristalizirao i dobio sasvim određeno značenje, odjeka previranja u prošlosti ima i u današnjoj literaturi pa se pojavljuju prikazi slučajeva, definicije i podjele odontoma, koje ne odgovaraju suvremenim gledištima, a često su i rezultat jednostranog ili krivog interpretiranja. Takvo stanje u stranoj literaturi, rijetki i djelomice preživjeli napisi u domaćoj literaturi i zahtjevi studenata, specijalizanata i praktičara, traže jasno stajalište o tome pitanju.

POVIJESNI PREGLED

Izvorno je naziv »odontom« imao vrlo široko značenje i njime su bili označeni svi tumori i neke netumorske tvorbe, koje su u svojoj strukturi sadržavale elemente zubnoga tkiva. Autor termina bio je Broca 1866. (cit. po Winteru¹, Čuparu² i Lucasu³), a podjela, koju oni predlažu i kojom se odontomi dijele

prema relativnom stupnju razvoja zuba, na embrioplastičke, odontoplastičke i one, koji sadrže mineralizirano zubno tkivo, jasno govori o širini shvaćanja pojma.

Takav pristup, kojim se nazivom odontom označuju svi odontogeni tumori pa čak i neke odontogene ciste, zadržao se posljednjih godina prošlog stoljeća, a i u početku dvadesetog stoljeća. Malassez 1885. (cit. po Lucasu³) i nešto kasnije Bland-Sutton 1888. (cit. po Lucasu³), dijele odontome prema tkivu iz kojeg se tumor razvija i spominju epitelne odontome, mješovite odontome i odontome nastale iz vezivnog tkiva. Širina pojma ostaje ista, ali se u tim podjelama nalaze temelji moderne podjele odontogenih tumora, koja se osniva na histogenezi tumora.

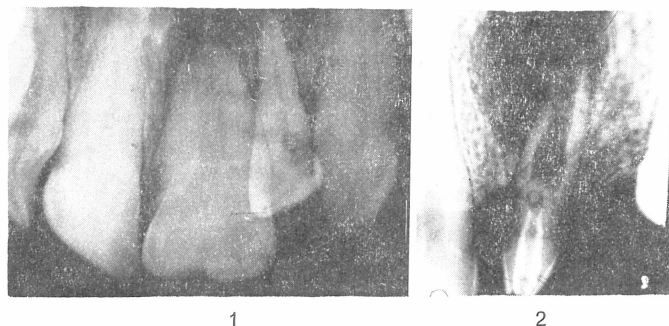
Postepeno je pojam odontoma dobivao sve uže i određenije značenje. U djelama odontogenih tumora prestale su se spominjati netumorske tvorbe, a odontom se počeo upotrebljavati kao posebno značenje, koje se odnosi na miješane tumore, sastavljene iz epitelnih i mezenhimskih elemenata zubnog tkiva. Još uvijek, međutim, postoje podjele, koje su rezultat različitih kriterija, po kojima se dijele odontomi. Tako ih Perthes (cit. po Čuparu²) dijeli na jednostavne i složene, prema tomu razvijaju li se iz jednog ili više zubnih zametaka, a Cah n (cit. po Archeru¹), na mekane i tvrde, prema stupnju kalcifikacije tumorskih tkiva.

U isto to vrijeme Čupar² je 1940. dao izvanredan opis odontoma, koji je po svojim gledištima potpuno u skladu s današnjim mišljenjem o tom problemu.

Već je sada jasno, da ovih nekoliko pojmova, koji su se do tada pojavili u literaturi, a to su: odontogeni tumor — odontom, jednostavni odontom — složeni odontom, meki odontom — tvrdi odontom, mogu prouzročiti terminološku zbrku, ako se njima služimo nekritički. Tako je, npr. podjela odontoma na meke i tvrde (Archer¹, Thoma i Goldman³) imala svoje obrazloženje, kad su se pojmom odontoma označivali svi odontogeni tumori, ali je danas nelogična, jer se ustanovilo da postoji niz tumorskih tvorba, karakteristične slike, koje su ranije nazivane mekanim odontomima, a pojmom odontoma se obuhvaćaju samo one miješane tvorbe, građene od mineraliziranih zubnih tkiva. Nemoguće je, dakle, u podjeli odontogenih tumora spominjati fibrom, miksom, ameloblastički fibrom i čitav niz drugih benignih i malignih tumora, a zatim u istoj podjeli govoriti o mekim i tvrdim odontomima. Slično je i s pojmovima jednostavnog i složenog odontoma, koji se mogu tumačiti na nekoliko različitih načina: pristup na osnovi histogeneze tumora, pristup na osnovi histološke građe tumora i pristup na osnovi kliničkog izgleda i makroskopskih morfoloških svojstava tumora. Tako će jednostavni odontom biti onaj, koji se razvija iz jednog zubnog zametka, onaj koji je sastavljen iz jednog kalcificiranog zubnog tkiva i onaj, koji, bez obzira na građu, klinički daje izgled jedne jedinstvene mase kalcificiranog zubnog tkiva, što je s aspekta suvremenih gledišta neprihvatljivo, ili samo djelomice prihvatljivo.

Što se, međutim, o odontomima više piše, to se stvari sve više kompliciraju, zbog toga što se zastarjele podjele neadekvatno upotrebljavaju, a i zbog toga što nove spoznaje teško prodiru u stvarnost. Tako se pojavljuju prikazi slučajeva podvojenih odontoma (geminatcd), cističnih odontoma (cystic), korijenskih odontoma (dilated, gestant) (Archer¹, Thoma², Thoma i Goldman³), koji predstav-

ljaju različite stupnjeve invaginacije, nazivane još dens in dente i dens invaginatus (Lucas³) itd, a često se jednostavnim odontomima označavaju enamelomi, dentinomi i cementomi (sl. 1. i 2).

Sl. 1. Primjer zuba blizanaca, često nazivan geminated odontoma.
— Sl. 2. Primjer invaginacije, nazivane dilated odontoma, gestant Odontoma itd.

U novije je vrijeme bilo nekoliko klasifikacija odontogenih tumora, iz kojih je stajalište o odontomima potpuno jasno. Američka akademija oralnih patologa je u svibnju 1950. prihvatila podjelu odontogenih tumora, u kojoj su odontomi svrstani među miješane odontogene tumore (cit. po Thomi i Goldmanu⁸). U naziv odontoma uključeni su kompleksni, sastavljeni, podvojeni, korijenski i cistički odontom. Podjele Pindborga i Clausena⁹, Gollina i sur.¹⁰, Cahno i Tieckea (cit. po Archeru³), a posebno Pindborga 1970. (cit. po Stafneu i Gibiliscu¹¹) te Pindborga i Kramera¹² 1971, bile su prethodnice podjeli, koju je Svjetska zdravstvena organizacija prihvatila 1973. Popis odontogenih tumora, koji daje Lucas³ 1976, neznatno se razlikuje od navedenih podjela. U tim se podjelama naziv odontom upotrebljava kao dio naziva drugih odontogenih tumora, u kojih se u mekom tkivu djelomice pojavljuje i kalcificirano zubno tkivo, kao što je to slučaj u ameloblastičkog fibro-odontoma, odontoameloblastoma, ameloblastičkog odontosarkoma i nekih drugih, a čistim imenom odontoma nazivaju se samo dva predstavnika:

- kompleksni odontom (complex composite odontoma) i
- sastavljeni odontom (compound composite odontoma).

RASPRAVA

Čupar⁵ je, još godine 1940, rekao da su odontomi novotvorine, koje rastu »samo do stanovite granice, tj. do onog momenta, kad je zubno tkivo završilo svoj razvoj« i tim se svojstvom razlikuju od svih drugih tumora, kojih je rast neograničen. To karakteristično svojstvo je bilo razlog, da su ih neki smatrali malformacijama (sl. 3).

Ako se prihvati Saltykowljeva¹³ definicija tumora, koja kaže: »Tumor je lokalno, atipično, autonomno, neprestano i nesvršishodno bujanje stanica«, s pravom se postavlja pitanje, jesu li odon-

tomi uopće tumori, a za neke od njih, gotovo da je sigurno da su malformacije tkiva ili organa. To se prvenstveno odnosi na podvojene i radikularne odontome, koji su anomalije broja, oblika ili položaja tkiva, tj. hamartomi, ili kombinacije jednih i drugih anomalija. Ribbertova definicija (cit. po Kulčaru¹⁴) »Tumor je svako samostalno bujanje stanica« sužava ovu raspravu o malformacijama samo na neke tvorbe.

Sl. 3. Mali odontomi u gornjoj i donjoj čeljusti.

Kao što je teško odrediti gdje je granica između anatomskih varijacija i mana razvoja, ili malformacija (Duančić i Švajge¹⁵), tako je isto teško tu granicu postaviti između malformacija i tumora.

Kliničko značenje pojedinih tvorba i kvalitativne i kvantitativne promjene, koje tkivo tih tvorba pokazuje u odnosu prema normalnim tkivima ili organima iz kojih nastaje, mogli bi biti osnova da se nešto ocijeni tumorom ili malformacijom. Neke su od navedenih tvorba, sa stajališta kliničara, potpuno nevažne, jer ne dovode nikad do subjektivnih smetnja, a najčešće su slučajni klinički nalaz, koji je dovoljno prepoznati. Radi se o neznatnim promjenama oblika zuba, ili heterotopijama pojedinih zubnih tkiva, u tako neznatnim količinama, da se mogu svrstati u malformacije.

Samo su kompleksni i sastavljeni odontomi posljedica umnažanja zubnih tkiva u većim količinama, ili stvaranja rudimenata zuba, ili dijelova zuba u većem broju i svojim su volumenom i mogućnostima razvoja subjektivnih smetnja klinički važni, a nepravilnom strukturom se razlikuju od normalnih zuba, ili zubnih tkiva. Kako u tim svojstvima kliničke slike, kvalitete i kvantitete tvorbe ne postoje nikakve zakonitosti i svaki se slučaj razlikuje od prethodnog, ove se dvije tvorbe mogu, s dovoljno argumenata, ubrojiti u tumore.

ZAKLJUČAK

Odontomi su benigni, centralni, više ili manje zreli, kalcificirani, mješoviti odontogeni tumori, koji nastaju iz epitelne i mezenhimske osnove, normalnog, heterotopnog, ili prekobrojnog zubnog zametka.

Taj se pojam danas upotrebljava samo za dva klasična tipa tumora: *complex composite odontoma* i *compound composite odontoma*.

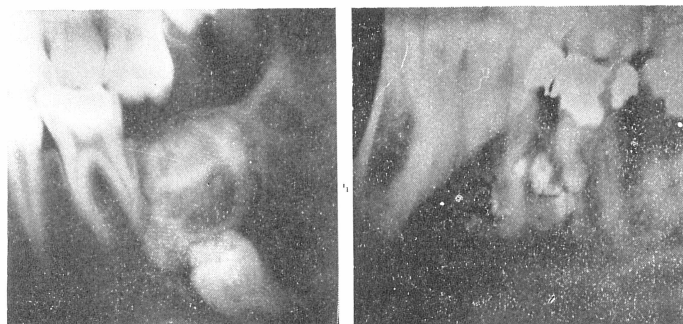
Niz drugih tvorba, koje su nazivane odontomima, vjerojatno su mane razvoja, a neki su označeni i drugim nazivima odontogenih tumora (npr. cistički odontom se danas naziva kalcificirajućim epitelnim odontogenim tumorom).

Podjela odontoma na meke i tvrde, u današnje vrijeme nema obrazloženja, ali je bila prihvatljiva u vrijeme, kad je pojam odontoma imao znatno šire značenje i označivao svaki odontogeni tumor.

Podjela odontoma na jednostavne i složene, neprihvatljiva je za širu uporabu, jer se različitim kriterijima tumačenja, pod ovim nazivima mogu naći i tvorbe, koje nisu odontomi. Ako se, primjerice, jednostavnim, označi onaj kalcificirani tumor, koji nastaje iz jednog zubnog tkiva (samo epitela ili samo mezenhima), on može biti enamelom, dentinom ili cementom, ali ne odontom. Ako se, npr. jednostavnim označi onaj tumor koji kliničko-morfološki daje sliku jedne jedinstvene mase, što je drugačiji pristup tumačenju ovog naziva (Miše i Knežević¹⁶), on može biti dentinom, cementom, ali i odontom.

Stoga naziv odontom ne treba opterećivati nizom dodatnih pridjeva. Njime se mogu označivati dva navedena predstavnika, s karakterističnim kliničkim, morfološkim, djelomice i rendgenološkim, histopatološkim i histogenetskim svojstvima.

Kako bi se ipak ova dva predstavnika označila ispravnim nazivima na hrvatskom jeziku, a istovremeno vodilo računa o njihovim karakteristikama, predlažu se slijedeći nazivi: *jedinstveno složeni odontom* za *complex composite odontoma* i *rastavljeno složeni odontom* za *compound composite odontoma* (sl. 4. i sl. 5).

Sl. 4. Jedinstveno složeni odontom donje čeljusti. — Sl. 5. Rastavljeno složeni odontom donje čeljusti.

Treba upozoriti, da dva predložena naziva nisu prijevod navedenih engleskih termina, već se njima želi istaći kliničko-morfološke, rendgenološke i histopatološke karakteristike odontoma.

S a ž e t a k

Autor raspravlja o terminološkoj zbrci, koja je u vezi s pojmom odontoma, nastala i još se zadržava u literaturi. Ona je djelomice bila posljedica različitog tumačenja pojma odontom, koji je u početku bio vrlo širok i odnosio se na sve odontogene tumore, a čak i na neke netumorske tvorbe, a djelomice posljedica nekritičkog primjenjivanja različitih pojmova, kao što su: odontogeni tumor — odontom, mekani odontom — tvrdi odontom i jednostavni odontom — složeni odontom. Raspravljajući, kasnije, o tomu koliko su pojedini tzv. odontomi mane razvoja, a koliko tumori, autor dopušta ovaj naziv samo za dva predstavnika: complex odontoma i compound odontoma, za koje predlaže odgovarajuće nazive na hrvatskom jeziku, želeći njima istaći kliničkomorfološka, rendgenološka i histopatološka svojstva odontoma.

S u m m a r y

THE NOTION AND THE MEANING OF ODONTOMA

The author deals with the terminological confusion still present in the literature in connection with the word odontoma. It results from different interpretations of the word odontoma, which at the beginning related widely to all odontogenic tumors and even to some non-tumorous formations. It was also due to an uncritical use of different expressions, such as: odontogenic tumor — odontoma, soft odontoma — hard odontoma, or simply odontoma — complex odontoma. Discussing later how far some so-called odontoma are growth defects and how far they are tumors, the authors accepts the term only for two of them: complex odontoma and compound odontoma, and proposes for them corresponding names in the Croatian language, emphasizing their clinically-morphological, roentgenological and histopathological properties.

Z u s a m m e n f a s s u n g

DER BEGRIFF UND DIE BEDEUTUNG DES ODONTOMS

Der Autor hebt die terminologische Verwirrung in der Literatur inbezug auf den Begriff »Odontom« hervor. Dies ist erstens die Folge von verschiedenen Erklärungen dieses Begriffs, welcher anfangs auf alle odontogene Tumoren, sogar auf gewisse nichtgeschwulstartige Auswüchse, bezogen wurde. Zum anderen ist es die Folge von unkritischer Anwendung verschiedener Begriffe, wie: odontogene Geschwulst, Odontom, weiches Odontom, hartes Odontom, einfaches Odontom, zusammengesetztes Odontom. Aufgrund von Überlegungen inwiefern einzelne sog. Odontome Entwicklungsfehler, und inwiefern sie echte Geschwülste sind, möchte der Autor diese Termine nur für Complex-Odontom und Compound —Odontom anwenden. Für diese werden adäquate Termine in kroatischer Sprache vorgeschlagen, womit die klinisch-morfologischen, röntgenologischen und histopathologischen Merkmale des Odontoms gekennzeichnet sind.

LITERATURA

1. WINTER, L.: Operative oral surgery, C. V. Mosby Co., St. Louis, 1947
2. ČUPAR, I.: Kirurgija glave i vrata, knj. 2., Izdavački zavod JAZU, Zagreb, 1975
3. LUCAS, R. B.: Pathology of tumours of the oral tissues, 3rd ed., Churchill Livingstone, Edinburgh — London — New York, 1976
4. ARCHER, W. H.: Oral and maxillofacial surgery, 5th ed., W. B. Saunders Co., Philadelphia-London-Toronto, 1975
5. ČUPAR, I.: Fol. Stomatol., 9:13, 1940

6. THOMA, K. H., GOLDMAN, H. M.: Amer. J. Path., 22:433, 1946
7. THOMA, K. H.: Oral surgery, C. V. Mosby, St. Louis, 1952
8. THOMA, K. H., GOLDMAN, H. M.: Oral pathology, C. V. Mosby, St. Louis, 1960
9. PINDBORG, J. J., CLAUSEN, F.: Acta odontol. Scand., 16:293, 1958
10. GORLIN, R. J., CHAUDRY, A. P., PINDBORG, J. J.: Cancer, 14:73, 1961
11. STAFNE, E. C., GIBILISCO, J. A.: Oral roentgenographic diagnosis, 4th ed., Saunders, Philadelphia — London — Toronto, 1975
12. PINDBORG, J. J., KRAMER, I. R. H.: International histological classification of tumours, World Health Organization, Geneva, 1971
13. SALTJKOW, S.: Opća patološka morfologija, II, 2 izd., Zagreb, 1948
14. KULČAR, Ž.: Tumori, Medicinska enciklopedija, VI sv., Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1970
15. DUANČIĆ, V., ŠVAJGER, A.: Malformacije i monstrumi, Medicinska enciklopedija, IV sv., Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1969
16. MIŠE, I., KNEŽEVIĆ, G.: ASCRO, 6:117, 1971

Primljeno za objavljivanje 13. travnja 1977.